

זכויות האדם ודוקטרינת הפרדת הרשויות - שני מאפיינים בולטים של חוקת קפריסין

ג'ורג'יוס מ' פיקיס*

א. מבוא

חוקת קפריסין מפרטת גופי ממשל שבידיהם מופקד כוחה של המדינה. כמו־כן מגדירה החוקה את תחומי סמכותם של אותם גופים. מועצת־השרים ובית־הנבחרים הם, בהתאמה, הגופים העיקריים המרכיבים את הרשות המבצעת והרשות המחוקקת של הממשל. בתי־המשפט של הרפובליקה הם הרשות השופטת.

סמכויות ותפקידים מוקצים לרשויות המדינה המתאימות. הסמכות השיורית מוקנית לרשות הנוגעת בסמכות הרלבנטית, בהתחשב בטבעה. כך הרשות המחוקקת עוסקת בחקיקה על פניה השונים; הרשות המבצעת - בכל פעולה שעניינה ההוצאה לפועל של החוקים והמינהל הממשלתי; והרשות השופטת מופקדת על כל היבט של איפוף החוק.

דוקטרינת הפרדה זכתה להכרה משפטית, מעוגנת בחוקה, מחלחלת לכל היבטיה והיא אהר מעמודי־התווך שלה. עקב כך שלוש רשויות המדינה נפרדות זו מזו פורמלית ותפקודית כאחד - הפרדה המוצאת את ביטויה המלא בחוקת קפריסין.

חוקים הנחקקים, מעשים המבוצעים והחלטות המתקבלות באופן הפוגע בעקרון הפרדת הרשויות - משוללים כל תוקף חוקתי. סעיף 179.2 לחוקה קובע, כי לא ייחקק חוק ולא תבוצע כל החלטה בידי גוף או אדם הממלאים תפקידים ביצועיים או מינהליים ברפובליקה, אם אלה סותרים את החוקה או שאינם מתיישבים עמה.

חוקתיותם של חוקים נבחנת בשתי דרכים: הראשונה מניעתית, בהמלצה לבית־המשפט העליון על־ידי ראש המדינה, לפני פרסום החוק, אם מתברר כי החוק סותר הוראה מהוראת החוקה, או את עקרון הפרדת הרשויות, הוא מוכרז כבלתי־חוקתי ואינו מתפרסם. הדרך השנייה היא העלאת טענה בשאלת חוקיותו של חוק אשר נכלל בספר החוקים. שאלת החוקיות עשויה להתעורר בפני בית־המשפט. אם העתירה מתקבלת, מתעלמים מהחוק שבחוקיותו הוטל ספק, והמחלוקת מוכרעת מבלי להתייחס אליו.

* נשיא בית־המשפט העליון של קפריסין. הרצאה שניתנה על־ידי הנשיא פיקיס בביקורו בבית־המשפט העליון בירושלים, 23.11.1998.

הערת המערכת: נוסח זה תורגם לעברית ונערך, תוך קיצורים מסוימים, על־ידי אברהם שליון ותברי מערכת משפט וממשל ערן אלוני ואפי מיכאלי. נוסח ההרצאה המקורית, באנגלית, מתפרסם בחוברת זו, בעמ' I.

כל צד הרואה את עצמו נפגע ממעשים, מהחלטות או ממחדלים של אדם, גוף או רשות, שלהם סמכות מינהלית או ביצועית - יכול לערער עליהם על-ידי פנייה לבית המשפט העליון, והם יבוטלו אם יתברר כי בוצעו תוך הפרה של החוקה או הפרת עקרון הפרדת הרשויות. ביקורת שיפוטית על פעולה אדמיניסטרטיבית נחשבת בחוקת קפריסין כסמכות שיפוט נפרדת המופעלת בהתאם לאותם עקרונות שיפוט המאומצים באירופה הקונטיננטלית על-ידי מועצות המדינות. סמכויות השיפוט החוקתיות והמינהליות שכוננו על-ידי החוקה הן התוספות החשובות ביותר למערכת המשפט שיושמו בקפריסין מאז קיבלה את עצמאותה. תוספות אלה מקורן במערכת המשפט האנגלית, והן תואמות לה. יש לזכור, כי קפריסין היתה מושבה בריטית עד שזכתה בעצמאות ב-1960.

הגשמתן והבטחתן של זכויות וחירויות היסוד הן עמודי-תווך נוסף בחוקה, המעוגן בפרק נפרד. זכויות אדם בסיסיות הן בלב חלקה השני של החוקה; הן מעוצבות ברוח האמנה האירופית לזכויות האדם, מלבד העובדה שתחום ההגנה עליהן רחב יותר והזכויות המובטחות מוגדרות ביתר פירוט. משמעות איגודן וביצורן של זכויות האדם בחוקה היא צעד נוסף לניתוק מהחוק האנגלי. כפי שאני למד מקריאת פסקי-הדין, במשך זמן-מה לאחר הכרזת העצמאות פעלו בתי המשפט באור הדמדומים שבין עקרונות המשפט המקובל ובין החוקה בכל הקשור להגנה על זכויות האדם. מכל-מקום, לא חלף זמן רב עד שזכויות האדם הוכרו כנורמה בסיסית של הסדר המשפטי החדש, שממנה אין להרוג. שום סמכות, ממשלתית או אחרת, לא תוכל להתעלם מזכויות היסוד של הפרט. זכויות אדם הן היסוד להפעלת כוחה של המדינה והן המגדירות את תחום פעולתו של הפרט. במובנים רבים זכויות האדם מסמנות את גבולות הפעולה של מערכת הממשל.

בדברי אתרכו בהפרדת הרשויות ובזכויות האדם - שני ההיבטים החשובים ביותר של חוקת קפריסין - ואדגיש את משמעויות יישומן.

ב. הפרדת הרשויות

התפיסה של הפרדת הרשויות מושרשת עמוק בהיסטוריה של המשפט. אריסטו היה הראשון שהכיר בצורך בהפרדת רשויות כיסוד הכרחי לממשל מאוזן. הסימטריה בתחום זה, כמו בתחומים אחרים, נתפסה על-ידי אריסטו כחיונית לשלטון בריא.

במערכת ממשל כזו חשוב שמערכת בתי המשפט תזוהה עם נייטרליות של החוק. בעת החדשה אומץ עקרון הפרדת הרשויות על-ידי מונטסקייה בעבודתו על רוח החוק. הוא הצביע על ייחודיותה של מערכת המשפט הבריטית המאופיינת באי-תלותה, על-אף שנעדרה ממנה הפרדת הרשויות הפורמלית.

כיום רק מעטים לא יסכימו, כי הפרדה מוסדית של מערכת המשפט היא תכונה חיונית לעצמאותה. יישומו של עקרון הפרדת הרשויות הוא נושא הנידון בפסקי-דין רבים של בית המשפט העליון בקפריסין. היישום האמיתי של העיקרון מחייב, שכל רשות מרשויות השלטון תהיה נפרדת, הן מוסדית הן פונקציונלית, מהאחרות ותהיה ריבונית ואוטונומית בתחומה. על שלוש הרשויות לפעול בתיאום ועל כל אחת מהן לפתח בתחומה את המטרות החוקתיות של הממשל. דוגמא לדמיון בין המטרות שעליהן לשאוף לפתח מצויה בסעיף

35 לחוקה – סעיף המקשר בין כל שלוש הרשויות המדינה, כל אחת בתחומה, בקידום היישום היעיל של זכויות האדם.

הדוקטרינה של הפרדת הרשויות דורשת, שכל רשות תגביל את פעולותיה בתחום סמכותה וכי לכל חריגה מהגבלה זו תהיה השפעה על מעשים מחוץ למשפט. בהמשך אדון בהשפעות שיש להגבלות על כוחן של רשויות המדינה. אפתח בחקיקה.

ג. חקיקה

תחום פעולתה של הרשות המחוקקת הוא חקיקת חוקים, דהיינו: מימוש הכללים המופשטים והבלתי-אישיים המסדירים את הזכויות ואת החבויות של נשואי המשפט והמכשירים את התנאים לממשל בארץ. אל לו למחוקק לחדור להליך המינהלי – תחום סמכותה של הרשות המבצעת; או לפסוק בסכסוך כלשהו – תחום סמכותה של הרשות השופטת. המחוקק אינו יכול לבטל, לשנות או לתקן כל הוראה של מחלקה ממשלתית, המיועדת להוציא לפועל את סמכותה הביצועית או המינהלית.

בפרשת *Michael Theodosiou Ltd.* הוכרו כבלתי-חוקתי חוק אשר ביטל הוראת הפקעה שנעשתה על-ידי מועצת-השרים, בית-המשפט ציין, כי הפקעת רכוש, המיועדת לצורכי הכלל, היא פעולה אדמיניסטרטיבית מובהקת, המצויה בסמכותה של הרשות המבצעת. מינויים, הפסקת שירותים והדחות של נושאי תפקידים ציבוריים, כולל עובדי תאגידים ציבוריים, הם מתפקידה של הרשות המבצעת. לפי חוקת קפריסין, מינוי נושאי תפקידים ציבוריים, וכל סמכות הכרוכה בכך, נתונים בידי גוף עצמאי – ועדת השירותים הציבוריים. חוקים רבים הוכרו כבלתי-חוקתיים, מפני שהוראתם נגעה, במישרין או בעקיפין, לבחירת עובדים או לסיום שירותיהם. אדון בכמה מהם, המשמשים דוגמא להשפעותיה של דוקטרינת הפרדת הרשויות בתחום זה. בפרשת *Yallourou*,² ולאחריה בפרשת *Menelaou*,³ קבע בית-המשפט כי חקיקה המציבה תנאים למינוי קבוע של עובדים זמניים בשירות הציבורי היא בלתי-חוקתית.

הסמכות של הרשות המבצעת למנות את עובדי הממשלה כוללת גם את כל הנוגע להליך הבחירה. סמכות זו אינה יכולה להיבלם על-ידי הרשות המחוקקת, כשם שאין להגביל את בחירתה של הרשות המבצעת. המחוקק מנוע מלחדור לתחום המינהלי לא רק במישרין, כי אם גם בעקיפין. בפרשת *President of the Republic v. House of Representatives*⁴ נדרש בית-המשפט לקבוע את חוקתיותו של חוק שהאריך את תקופת כהונתה של ועדת שירותי החינוך (הגוף האחראי למינוי אנשי-חינוך). בית-המשפט פסק, כי החוק אינו חוקתי מאחר שהגיע לדרגת פעולה אדמיניסטרטיבית בכל הנוגע להרחבת שירותיו של גוף אדמיניסטרטיבי, שהוא היבט של סמכותה של הרשות המבצעת.

1. *Michael Theodosiou Ltd. v. Municipality of Limassol* (1993) 3 C.L.R. 25

2. *Republic v. Yiallourou* (1995) 3 C.L.R. 363

3. *Menelaou and Others v. Republic* (not yet published, 13 September 1996)

4. *President of the Republic v. House of Representatives (No. 3)* (1992) 3 C.L.R. 458

בפרשת *President of the Republic v. House of Representatives* ⁵ נקבע, כי בית־הנבחרים רשאי להקפיא, ואף לאסור, איוש משרות קיימות בשירות הציבורי. עניינו של החוק הוא הקצאת משאבים ופיקוח על הכספים – נושאים הנתונים בידיה של הרשות המחוקקת. חלקו השני של החוק, שבו נקבע כי איוש משרות מסוימות ידרוש את אישור המחוקק, הוכרז, בצדק, כבלתי־חוקתי.

היענות לצרכים מינהליים היא בתחום סמכותה של הרשות המבצעת. דוגמא קלסית לכך מצויה במקרים שבהם הרשות המחוקקת נוטלת על עצמה מילוי תפקידים אדמיניסטרטיביים, כמו בפרשת *President of the Republic v. House of Representative* ⁶, שבה המשרד המוסמך מטעם הממשלה התקין תקנה, אשר לפיה איזור מסוים בתחום הכפר איוס סווימאנוס הוקצה כאתר פסולת. לאתר־מכן נחקק חוק, ששיקף את התנגדות בית־הנבחרים לפרוייקט, האוסר השלכת פסולת באתר האמור. החוק הוכרז לא־חוקתי, מכיוון שהקצאת האתר היתה עניין מינהלי שהרשות המבצעת אחראית עליו.

סמכויותיהם של משרדי הממשלה ותחומי אחריותם, בכפיפות לחוקה, עשויה להיות מוסדרת על־פי החוק. כך נקבע בפרשת *President of the Republic v. House of Representatives* ⁷. לעומת זאת, כינון משרדי ממשלה, בכפיפות למגבלות החוקה, נתונה בידי הרשות המבצעת בהתאם לשיקול־דעתו של הנשיא. לפיכך חוק שמטרתו לכונן משרדי ממשלה בהתאם להתפלגות רצונותיהם של חברי בית־הנבחרים נקבע כבלתי־חוקתי בפרשת *President of the Republic v. House of Representatives* ⁸.

ד. הרשות המבצעת

פרט להכנת הצעות חוק והגשתן למחוקק על־פי החוקה, הרשות המבצעת מנועה מלהפעיל סמכות חקיקה מעבר לתחום שעליו הפקידה החוק ובכפיפות למגבלות. חקיקת־משנה או חקיקת־עזר שאינן תואמות להוראות החוק המאציל סמכויות חקיקה הן חורגות מסמכות (*ultra vires*) ובטלות, ועשויות להיות מוכרזות ככאלה על־ידי בית־המשפט.

מועצת השרים המפעילה את הסמכות השיורית של הרשות המבצעת או כל גוף ממשלתי אחר אינה יכולה לעסוק, במישרין או בעקיפין, בכל היבט של סמכות שיפוטית. מקרה המשקף את חדירתה של הרשות המבצעת לתחומיה של הרשות השופטת ואת תוצאותיה הוא החלטתו של בית־המשפט העליון בפרשת *Kyriakides* ⁹. בעקבות דו"ח של ועדת חקירה שהוקמה לבדוק האשמות של אלימות במחלקה של המשטרה, נמצא כי שלושה שוטרים היו מעורבים במעשים שהוגדרו כפליליים. בעקבות זאת הורתה מועצת השרים על פיטוריהם. בית־המשפט העליון ביטל את ההחלטה בנימוק כי ההחלטה בלתי־חוקתית.

⁵. *President of the Republic v. House of Representatives* (1985) 3 C.L.R. 1724.

⁶. *President of the Republic v. House of Representatives* (1992) 3 C.L.R. 109.

⁷. *President of the Republic v. House of Representatives* (1985) 3 C.L.R. 2779.

⁸. *President of the Republic v. House of Representatives* (1985) 3 C.L.R. 2801.

⁹. *Kyriakides and Others v. The Republic* (not yet published, 26 November 1997).

האשמתו של אדם בביצוע מעשה פלילי היא עניין משפטי ורק בית-המשפט רשאי להכריז על אדם כאשם בפלילים. בהיעדר פסק-דין מרשיע של בית-המשפט, איש אינו יכול לייחס לאדם התנהגות פלילית ולהענישו על כך. לפיכך החלטתה של מועצת השרים נמצאה בלתי-מבוססת, ופעולתה נעדרה סמכות חוקתית.

פרט למינוי שופטים לבית-המשפט העליון, כל שאר המינויים במערכת-המשפט נתונים בידי המועצה המשפטית העליונה, המורכבת משופטי בית-המשפט העליון. שני חוקים שמטרתם להעניק סמכות למועצת השרים למנות שופטים בבתי-משפט מיוחדים הוכרזו כבלתי-חוקתיים. בפרשת *Keramourgia "AIAS" Ltd.*¹⁰ נקבע, כי מעורבותה של הרשות המבצעת במינוי אב בית-הדין לסכסוכים בתעשייה ובהגדרת תנאי עבודתו הפכה את החוק לבלתי-חוקתי, ואת בית-הדין שהוקם מכוחו - לחסר ביטוס חוקתי ומשום-כך חסר סמכות. בפרשת *Pastellopoulos*¹¹ נקבע, כי ההוראות הרלבנטיות בחוק המשמר הלאומי, שמכותן הוקם בית-דין הצבאי, נמצאו בלתי-חוקתיות משום שהסמכות למינוי נשיא בית-הדין הצבאי ניתנה בידי מועצת השרים, והסמכות למנות את חבריו נמסרה למפקד הכות. הודגש, כי בית-משפט אינו יכול להיווסד או לפעול מחוץ למסגרת החוקתית של הרשות השופטת. סעיף 30.1 של החוקה אוסר על כינון ועדות משפטיות או בתי-משפט מיוחדים - יהיה כינוים אשר יהיה.

ה. גופים פוליטיים ומינהליים

החוקה מבחינה בין גופי ממשל פוליטיים ומינהליים. מינוי עובדי-ציבור, קידום, העברתם לתפקיד אחר והפיקוח המשמעתי עליהם - כל אלה מסורים בידי ועדת השירותים הציבוריים, גוף בלתי-תלוי שתקופת כהונתו היא שש שנים. חברי הועדה לא יועברו מתפקידם אלא כמו שנהוג לגבי שופטי בית-המשפט העליון. קיימת פסיקה עקיבה, שלפיה לזרועות פוליטיות של הממשל אסור לגלות מעורבות באיוש משרות בשירות הציבורי ובתאגידים ציבוריים.

אילו גופים נחשבים כזרועות הממשלה? שאלה זו שימשה נושא לבחינה במספר רב של פרשיות משפטיות. בפרשת *Pavlou*¹² עסקנו בתכונות הרשויות הפוליטיות - המאפיין העיקרי שלהן הוא היותן מוציאות לפועל את סמכותה של המדינה. מאפיין אחר הוא אופיין הפוליטי: מועצת השרים ובית-הנבחרים הם גופים פוליטיים מובהקים. בפרשת *Charllaos Frangoulides*¹³ נידון ביטול קידום של עובדים בשירות הציבורי. באותו מקרה נטל שר-העבודה חלק בהכנת דו"חות הערכה סודיים על עובדי משרדו. בית-המשפט ציין,

¹⁰ *Keramourgia "AIAS" Ltd. v. Yilanakis Christoforou* (1975) 1 C.L.R. 38.

¹¹ *Pastellopoulos v. Republic* (1985) 2 C.L.R. 165.

¹² *Pavlou v. Returning Officer and Others* (1987) 1 C.L.R. 252.

¹³ *Charllaos Frangoulides (No.2) and The Republic of Cyprus, through the Public*

Service Commission (1966) 3 C.L.R. 676.

כי מטרת החוקה היתה להוציא את העניינים הנוגעים לסמכותה של ועדת השירותים הציבוריים – שהם מינוי עובדים, קידומם והעברתם לתפקידים אחרים – מחוץ להשפעות פוליטיות.

בהחלטה מאוחרת יותר, בפרשת *C.B.C.*¹⁴, הדגיש בית המשפט כי סעיף 28 לחוקה, המבסס את עקרון השוויון בפני הממשל, מצדיק את אי מעורבות הגופים הפוליטיים של הממשל בעניינים הנוגעים למינויים ולקידומם של עובדי הגופים הציבוריים. שוויון בפני החוק והמינהל מחייב דבקות בנורמות השוללות כל השפעה פוליטית במינויים ובקידומם של עובדים בשירות המדינה.

ו. הרשות השופטת

אפשר לטעון במידה רבה של תוקף, כי יעילות היישום של דוקטרינת הפרדת הרשויות תלויה בעליל בכינונה ובהבטחת קיומה של רשות שופטת בלתי תלויה. עצמאותה המוסדית של הרשות השופטת מחייבת הבטחת קביעות בעבודת השופטים וכן את היעדר האפשרות להעבירם מתפקידם, לבד מסיבות מוגדרות, כאשר גוף שיפוטי בלתי תלוי מוצא שהתנהגות השופטים אינה הולמת את המשרה. תנאים אלה מקוימים בקפריסין.

שופטי בית המשפט העליון מכהנים בתפקידם עד גיל שישים ושמונה, ושופטי ערכאות נמוכות יותר מכהנים עד גיל שישים. שופטים מועברים מתפקידם רק בגין התנהגות שאינה הולמת או בשל מצב בריאותי, גופני או נפשי לקוי, אשר אינו מאפשר את המשך עבודתם. העברת שופטים מתפקידם תיעשה רק בהתאם להחלטת מועצה המורכבת משופטי בית המשפט העליון. לאחר מינויים של שופטים אין לשנות לרעה את תנאי העסקתם.

הסמכות למנות שופטים בערכאות נמוכות, לקדםם, להעבירם לתפקידים אחרים או לנקוט נגדם צעדים משמעתיים, נתונה בידי מועצת השיפוט העליונה – גוף המורכב משופטי בית המשפט העליון, הסמכות למנות שופטים לבית המשפט העליון נתונה בידי נשיא הרפובליקה. הנשיא מתייעץ דרך קבע עם שופטי בית המשפט העליון, ובדרך כלל נוהג בהתאם להמלצותיהם. רק בהודמנות יחידה חרג הנשיא ממנהגו ומינה כשופט לבית המשפט העליון פרקליט בכיר של הרפובליקה. בכל המקרים האחרים מונו השופטים בהתאם להמלצת שופטי בית המשפט העליון. יתירה מואת: חובתם של השופטים היא לא רק לפעול באורח בלתי תלוי, אלא גם להוכיח עצמאות ואי משוא פנים בתוך כותלי בית המשפט ומחוצה לו. ככלל, שופטים בקפריסין אינם מוסרים הצהרות לעיתונות ומרחיקים את עצמם מעניינים שמחוץ למשפט. הם נמנעים מכל מעורבות פוליטית. אני מסכים עם דעתו של הנשיא ברק, שעל-פיה "שפיטה אינה מקצוע. זו דרך חיים"¹⁵.

הביקורת על חוקתיותם של החוקים והביקורת על הפעולות המינהליות הם עניינים שיפוטיים מטבעם. הרשות השופטת היא הפוסקת הבלעדית בענייני חוק. ביקורת חוקתית

¹⁴. *C.B.C v. Karayiorgis and Others* (1991) 3 C.L.R. 159.

¹⁵. Aharon Barak, *Judicial Discretion* (Yadin Kaufman - trans., Yale University Press, New Haven, 1989), 23.

מסתיימת עם הכרעת הדין. פעולותיה של הרשות השופטת אינן נתונות לפיקוח חיצוני, כפעולותיהן של שתי הרשויות האחרות. הנמקה להחלטות שיפוטיות נדרשת בחוקה (סעיף 30.2) כמרכיב חיוני בפסק־דין תקף. הערעור הוא אמצעי בקרה על פעולת השיפוט. עליונות החוק תלויה בסופו של דבר ברשות השופטת, הדבקה בחוק וקשורה בו ובמטרותיו הנעלות. תפקידה להאניש את החוק, ושליחותה היא לעשות צדק עם האדם. מערכת שיפוט הרואה למרחוק, משוחררת מתלאות וממצוקות בנות־חלוף ונאמנה למטרות הנצחיות של הצדק – היא מערכת שיפוט נפלאה.

פירוש חוקים, כללים ותקנות הוא תפקידה הבלעדי של הרשות השופטת. בפרשת *Diagoras Development*¹⁶ הכריז בית־המשפט כבלתי־חוקתי על חוק שחוקק בכוונה לעקוף החלטה של בית־המשפט. בפרשת *Papadopoulou*¹⁷ הוכרו כבלתי־חוקתי חוק שקבע כי זכות משפטית תהיה תלויה באימות עובדות על־ידי השר. החוק בוטל מאחר שהגדרת זכויות של בעלי דין הוא נושא שיפוטי.

סעיף 30.2 לחוקה, המכונן את מסגרת ההליך השיפוטי, קובע כי הגדרת זכויות וחובות אורחיות היא באחריותה הבלעדית של הרשות השופטת. לא אעסוק כאן בתחום פעולתה הברור מאליו של הרשות השופטת, שהוא קביעת זכויות הצדדים בסכסוך. אציין רק, כי מהחלטות רבות של בית־המשפט אפשר להסיק, מעבר לכל ספק, כי אך בית־המשפט מוסמך להתאים את העונש לעבירה על החוק. ענישה על פשע וקציבת העונש הן בתחום סמכותה הבלעדית של הרשות השופטת.

ז. זכויות אדם

ההצהרה הבין־לאומית בדבר זכויות האדם מיום 10.12.48 נחשבת בצדק לציון־דרך בתולדות המין האנושי. יש רק להצטער שזמן רב עבר עד שנקבעה הכרה, שכה נדרשה, בזכויות־יסוד כחלק בלתי־נפרד מההוויה האנושית. השואה האיומה והשפלת כבוד האדם בתקופת מלחמת־העולם השנייה עוררו את האנושות להידרש לצורך להגן על הפרט, תינו וכבודו. פשעים נגד האנושות שבוצעו בראשית המאה העשרים, שאחד הנוראים בהם היה טבח הארמנים בתורכיה, לא שימשו אות־אזהרה לעלול להתרחש כשהאדם תר אחר רעיונות־שוא והופך מנוכר לחובות המאחדות את האנושות. רוב הדתות מיוסדות על עקרון קדושת החיים, אחווה וזכויות שוות לבני־אדם. אך כל אלה לא תרמו בומנו לביצור זכויות־היסוד של בני־האדם. האמנה האירופית לזכויות אדם, שאומצה לאחר־מכן על־ידי

ההכרזה הבין־לאומית, העמידה את זכויות האדם במרכזן של השאיפות האירופיות.

פרק מיוחד בחוקת קפריסין הוקדש לזכויות האדם. הפרק דומה בעיקרו לאמנה האירופית לזכויות האדם, פרט לכך שהרשימה בו רחבה יותר והזכויות המוגדרות בה מפורטות יותר. לזכויות האדם מימד אוניברסלי. הן נחשבות כטבעיות באדם וכתכונה

¹⁶ *Diagoras Development v. National Bank of Greece* (1985) 1 C.L.R. 581.

¹⁷ *Papadopoulou and Another v. Rapti and Another* (not yet published, 12 December 1996).

מולדת של המין האנושי, בכל הנסיבות ובכל מקום וזמן. החובה ליישם את זכויות האדם נובעות ישירות מהחוקה. סעיף 35 מורה לכל רשות להבטיח, במסגרת סמכותה, את הזכויות שיש להגן עליהן על-פי החלק השני של החוקה.

אציין להלן כמה פרשיות המבהירות את אופן יישומן של זכויות האדם בהיבטים שונים. סעיף 33 לחוקה מורה, כי הגבלה וצמצום של זכויות ותירויות אנושיות "יובהרו בפירוט ולא יוצאו אל הפועל אלא למטרה שלה הם נועדו". כפי שצוין בפרשת *Ekdotiki*,¹⁸ כל ההגבלות שנקבעו בחוק חייבות להתייחס למטרות שלגביהן מתירה החוקה הגבלת זכויות מוגנות ולשרת אותן.

בפרשת *Georghiades*¹⁹ נקבע, כי עדות המושגת תוך כדי הפרת זכויות-יסוד, או הנובעות ממנה, אינה קבילה בכל ערכאה משפטית. בית-המשפט קבע, כי קלטת ובה האזנת-סתר לשיחה בין רופא ללקוחו לא תשמש ראיה בהליך הפלילי נגד הרופא שהואשם במתן שבעות-שקר ובעבירות הקשורות בה. בית-המשפט דחה את הטענה, שעל-פיה חיפוש האמת עדיף על-פני הגנת זכויות-היסוד. באתר מפסקי-הדין של בית-המשפט נאמר:

ההכרה בזכויות-היסוד ובאכיפתן היא כשלעצמה אמת צרופה במימוש האידיאל האנושי: חשיבות עליונה בשחרור הכוחות היצירתיים של האדם. הכרה בזכויות-היסוד היא מטרתה הנעלה ביותר של הציביליזציה.

בהמשך פסקי-הדין קבע בית-המשפט, כי הראיות נתקבלו תוך כדי פגיעה בזכות לפרטיות, המעוגנת בסעיף 15 לחוקה; ובחופש ההתקשרות, המעוגן בסעיף 17 לחוקה. באותה רוח הוחלט בפרשת *Yiallourou*,²⁰ כי הקלטת שיחת-טלפון בלא הסכמת המשוהחים היא פגיעה בזכות לפרטיות ובחופש ההתקשרות. לפיכך ממצאי ההקלטה לא היו קבילים בבית-המשפט.

בשני פסקי-דין שניתנו בקפריסין לאחר פרשת *Georghiades* הוכרו ראיות שנבעו בעקיפין מהפרת זכויות-יסוד כבלתי-קבילות. בפרשת *Merthodjia*²¹ נדחתה קבילות הודאה שהוצאה מהנאשם בהיותו במאסר, מכיוון שבאותה עת פג תוקף מעצרו. מעצר חשוד בלא סמכות משפטית היא פגיעה בזכותו של אדם לחופש ולביטחון (סעיף 11.1 לחוקה). מנגד, בפרשת *Parpas*²² דוגמאות התימה שניתנו על-ידי נאשם בהיותו במאסר בשל חשד להחזקת חומר-נפץ לא נתקבלו כראיות בעת שנוהל נגדו הליך פלילי בשל חשד להתחזות ולשימוש במסמך כוזב והוצאת כספים במרמה. הטעם לכך היה

¹⁸ .*Police v. Ekdotiki* (1982) 2 C.L.R. 63

¹⁹ .*Police v. Georghiades* (1983) 2 C.L.R. 33

²⁰ .*Police v. Yiallourou* (1992) 2 C.L.R. 147

²¹ .*Merthodjia v. Police* (1987) 2 C.L.R. 227

²² .*Parpas v. Republic* (1988) 2 C.L.R. 5

שמעצרו נועד במקורו למטרה אחת בלבד: לאפשר למשטרה להשיג את חתימתו, ולא מעבר לכך.

ההנחה, כי כל אדם חף מפשע כל עוד לא הוכח אחרת, מעוגנת בסעיף 12.4 לחוקה. בפרשת *President of the Republic v. House of Representatives*²³ נקבע, כי חוקת התפוז גוררת את הזכות לאי-הפללה עצמית. לפיכך חוק המחייב סוג מסוים של בני-אדם להצהיר על עסקיהם בצורה העלולה להפלילם, הוכרו כבלתי-חוקתיים.

סעיף 12.2 לחוקה מורה, כי אדם שזוכה לא יועמד לדין בשל אותה עבירה. לאחרונה נקבע בפרשת *Pernell*²⁴, כי אין להתיר לתביעה להביא במהלך הערעור ראיות מפלילות שצצו לאחר תום המשפט, שמגמתן לחזק את ביסוס האשמה נגד הנאשם בעת שנידון הערעור נגדו. קבלת ראיות כאלה – קובע בית-המשפט – תהיה זהה למהלך הבא לאפשר לתביעה להוכיח את ביצוע העבירות בידי הנאשם.

שמירה על כללי משפט צודק – כמוגדר בחוקה – היא תנאי הכרחי לחריצת הדין. עניין זה היה נשוא פסקי-דין רבים של בית-המשפט העליון. דיון באחדים מהם ישקף את ההשלכות הנובעות מחריגה מכללי המשפט הצודק המעוגנים בסעיף 30 לחוקה, ואת זכותו של כל בעל-דין המעוגנת בסעיף האמור, ובמקרה של נאשם – במיוחד בסעיף 12.5 לחוקה.

בפרשת *Victorios*²⁵ נפסלה ההכרעה שבית-המשפט אשר הופקד עליה עיכב את נתינתה כמשך זמן רב בלא סיבה סבירה. כשבוחנים את סבירות הזמן המוקדש לדיינים בתיק יש לתת את הדעת להסתעפויותיו, להתנהגות הצדדים ולכל דבר העשוי לשפוך אור על השהיית ההליכים.²⁶ בפרשת *Efstathlou*²⁷ נפסלה הרשעתו של נאשם בעבירות תנועה עקב רחיות בלתי-מוצדקות חוזרות ונשנות שהביאו לעיכוב של ממש בהכרעת הדין. נקודת-המוצא להערכת הזמן היא מועד הגשת התלונה למשטרה, או יום מעצרו של הנאשם כחשד שביצע את העבירה – לפי המוקדם יותר.

בפרשת *Gregoriau*²⁸ בוטל פסקי-דינו של בית-משפט אורחי, וזה גדרש לערוך משפט חוזר מכיוון שבית-המשפט הפלילי סירב בטעות לדחות את הדיון בשל אי-איתורן של כתובות העדים שהיו עשויים לסייע בידי התובע. בהתאם למקרה שנידון בפני בית-המשפט האירופי לזכויות האדם, בבואו לפרש את הזכות המעוגנת באמנת זכויות האדם, נקבע כי סירובו של בית-המשפט גרם להתעלמות מזכותו של בעל-הדין להציג נאמנה את עמדתו בפני בית-המשפט. זכות זו מעוגנת בסעיף (b) 30.3 לחוקה. הזכויות המוענקות לנאשמים ולבעלי-הדין חייבות לבוא לידי מימוש במסגרת ההליך השיפוטי.

.23 *President of the Republic v. House of Representatives* (1994) 3 C.L.R. 1.
 .24 *Pernell and Others v. The Republic, Criminal Appeals* 6148, 6149, 6150 (not yet published, 9 July 1998).
 .25
 .26 *Victorios v. Christodoulou* (1992) 1 C.L.R. 512.
 .27 *Ellinas v. Republic* (1989) 2 C.L.R. 149.
 .28 *Efstathlou v. The Police* (1990) 2 C.L.R. 294.

קשת הזכויות שהחוקה באה לבצרן היא רחבה, מובטחות בה החירות בכל היבט של ממש בחיים וכן הביטחון האישי. כבודו של הפרט מוגן בפני כל צורה של יחס או עונש שיש בהם משום השפלה. הזכות לקיום בכבוד ובביטחון סוציאלי מוגנת, וכך גם הזכות לרכישה, לבעלות, להחזקת נדל"ן והזכות לכלות מיסלטלין.

יש מקום להתייחסות מיוחדת לסעיף 28 לחוקה, המבטיח שוויון בפני החוק, המינהל והמשפט, מצד אחד, ואוסר אפליה בכל צורה שהיא, מצד אחר. להוראותיו של סעיף זה חשיבות עליונה לשלומם של היחיד והחברה. כפי שאושר על ידי בית המשפט, סעיף 28 מציג תפיסת שוויון אריסטוטלית, המחייבת את המדינה להתייחס באופן שווה לשווים ולהימנע מהשוואה של אלה שאינם שווים. סעיף 28 אוסר כל צורה שהיא של אפליה על רקע גזע או מין.

בפרשת *Koullouros*²⁹ שב והדגיש בית המשפט, במונחים חריפים ביותר, כי לגבר ולאשה זכויות שוות ואחריות שווה. בהקשר זה יש גם להגדיר את הזכויות והחובות של בני זוג במסגרת הנישואין. תשלום שווה עבור עבודה שווה ושוויון ביחס לעבריינים הם מקרים השייכים לעקרון השוויון.³⁰ אלא שאין לבסס שוויון על תקדים בלתי-חוקי; פעולה בלתי-חוקית אינה מכשירה את הקרקע לשוויון.³¹

אנו בקפריסין יכולים לראות את עצמנו כבני-מזל לפחות מהיבט אחד: זכויות אדם מעוגנות בחוקת קפריסין ומוגנות על-ידיה. זאת ועוד: קפריסין אשררה למעשה את כל הבריתות והאמנות הנוגעות לשמירה על זכויות אדם, ובתוכן האמנה האירופית להגנת זכויות אדם (1962).

בתחומים אחרים לא שפר הלקנו. ב-1974 פלשה תורכיה לקפריסין. הפולש כבש 37% משטח האי ועקב כך נאלץ שיעור דומה של האוכלוסייה לנטוש את בתיהם ואת נחלת אבותיהם. הכיבוש נמשך עד היום, 24 שנים לאחר הפלישה. בין שני חלקי האי הוקם חיץ של ברזל. בגלל הכיבוש התורכי סבלנו מהפרה מסיבית של זכויות אדם.

אישור שיפוטי לעובדות הרלבנטיות של הפרת זכויות האדם הנגרמות בשל הפלישה התורכית וכיבוש חלקה הצפוני של קפריסין התקבל על-ידי בית המשפט לזכויות אדם באירופה ובבתי-משפט במדינות אחרות. יהיה זה מיותר אפוא לצטט תקדימים בנושא זה.

למרות הפורענות שהתרגשה על המדינה, זכויות האדם נשארו חסונות בכל השטח הנמצא בשליטה, והן מוגנות בקפדנות כבעבר. במאבק הבלתי-שווה לשחרור המדינה מעול הכיבוש הזר, החוק הבין-לאומי והמחויבות האוניברסלית לשמירת זכויות האדם הם כלי-נשקינו העיקריים. יש לי אמונה בחוק ואני מצפה ליום שבו יונהגו זכויות האדם בכל רחבי האי. משטר המבוסס על התעלמות מזכויות אדם סופו שימיט כליה על עצמו, שאם לא כן לא תהיה תקווה גדולה לאנושות.

²⁹ *Koullouros v. Koullourou and Another* (1989) 1 (E) C.L.R. 50.

³⁰ *Kattou and Another v. Republic* (1991) 2 C.L.R. 498.

³¹ *Christodoulides and Others v. Republic*, R.A. 448 (not yet published, 15 November 1990).